

Марина Мартинова

Институт за етнологију и антропологију РАН, Москва
martynova@iea.ras.ru

Етнoлошка наука у Русији. Нови пројекти Института за етнологију и антропологију Руске академије наука

У овом раду приказана су етнoлошка истраживања у Русији крајем XX и почетком XXI века. Акцент је стављен на рад Института за етнологију и антропологије Руске академије наука. Представљене су водеће етнoлошке публикације и пројекти, који обухватају комплекс проблема – од историјских до савремених културних и етнoполитичких процеса, као и проблеме идентитета и физичке антропологије.

Кључне речи: Руска академија наука, етнoлошка истраживања, историја и теорија етнoлошке науке.

Своје иступање посветила сам пројектима Института за етнологију и антропологију крајем XX и почетком XXI века, као и данашњем стању етнoлошке науке у Русији. Деведесетих година прошлог века у Русији и низу других земаља остварене су битне промене. Процеси транзиције нису могли а да не утичу и на науку. Наука у Русији се нашла пред избором, чак и пред неком кризом. Вероватно знате из свог искуства шта значе одлазак научника на Запад и финансијски проблеми са којима смо се суочавали крајем прошлог века. У Русији се и данас воде жучне дискусије о реорганизацији Академије наука, смањењу броја института и научника, чак и о приватизацији института. Пре две недеље одржана је заједничка седница Академије наука, где су дискусије трајале све до касно у ноћ. Крајем маја планирало се разматрање судбине Академије на седници Владе Руске Федерације, међутим, ово питање је одложено све до јесени.

Што се тиче Института за етнологију и антропологију, који је 2003. године прославио 70. годишњицу, он је данас један од института у саставу Академије наука Русије који просперира. У њему ради 200 људи, чија

делатност је тражена као никад раније. Свакако да имамо и неке проблеме. Пре свега, они су повезани са тражењем новца за истраживања. Ново је за нас што морамо стално тражити грантове. Додуше, ово стимулише, тражи да стално будемо у кондицији.

Почетком деведесетих година прошлог века у Институту је забележен прави издавачки бум. Раније су наше књиге биле штампане углавном само у једној издавачкој кући – „Наука“. Данас се ми можемо обратити било којој издавачкој кући; треба само платити. Институт има и сопствену малу штампарију. За последњих 15 година научници нашег института издали су око хиљаду књига.¹ Нажалост, нарочито почетком деведесетих година прошлог века, многе су књиге објављене у минималном тиражу, те их је данас немогуће купити. Данас је штампарски квалитет издања бољи, а ми штампамо око 50 књига годишње. Велики број публикација које завређују пажњу штампа се и у повременим издањима и серијама: „Етнографическое обозрение“ (Етнографски преглед), „Расы и народы“ (Раса и народи), „Вестник антропологии“ (Гласник антропологије), „Национальные движения“ (Национални покрети), „Исследования по прикладной и неотложной этнологии“ (Истраживања из примењене етнологије).

Тематика наших истраживања је разноврсна. Сада је етнологија као научна дисциплина ушла у нови период развоја, те је дошло је до налажења новог смисла њене предметне области. Подсетимо да је 1990. године Институт етнографије променио свој назив. Делимично је томе допринео нови директор Валериј Тишков, који је заменио Јулијана Бромлеја, али реч није само о томе. У земљи је дошло до промена које су истакле у први план етничку проблематику у друштву. Зато је етнологија почела активно да проучава процесе у земљи, променио се њен реални статус у научном простору, појавили су се нови научни правци. Данас се институт састоји од 20 одељења, организованих како по регионалном, тако и по дисциплинарном (проблемском) принципу. Има четири мања кабинета-музеја: етнографски, антрополошки, пластичне реконструкције, археолошки. Постоје и библиотека, научни архив, фото и видеотека.

Савремено, садржајније тумачење наше науке као антропологије (социјално-културне и физичке) проширује круг научног интересовања. Поред тога, предметна област науке о народима и даље одређује основне правце истраживања, која се базирају на етнографском теренском раду и архивским трагањима.

У најважнија достигнућа последње деценије спадају две јединствене историјско-етнографске енциклопедије – „Народи Русије“ (1994) и „Народи и светске религије“ (1998, поновљена издања 1999. и 2000. године). По свом значају, овим пројектима блиско је издање етнографске карте „Народи Русије

---

¹ Полную библиографию книжных изданий института см: *Труды ученых Института этнологии и антропологии РАН. 1990–2002: Тематический указатель*, Составитель О. Л. Милова, Москва 2003.

и суседних земаља“. Овај циклус радова добио је 2001. године државну награду Руске Федерације у области науке и технике.

Од почетка деведесетих година прошлог века Институт ради на остваривању још једног крупног пројекта – вишетоминог издања етнографске серије „Народи и културе“. Већ су изашли из штампе томови „Руси“, „Белоруси“, „Украјинци“, „Народи Поволжја и Приурала“, „Татари“, „Народи Дагестана“, „Бурјати“. Ове књиге представљају исцрпну збирку података о сваком од ових народа.

Посматрано са регионалног аспекта, најтраженија су и објективно перспективна истраживања Русије и других постсовјетских држава. Безусловни научни приоритет има проучавање етнологије *руског народа*, његове духовне и материјалне културе. Државну награду Руске Федерације добила је 1993. г. серија радова из историје и културе руског народа. Посебно бих истакла књигу „Руски Север“.²

У истраживањима руске проблематике у првом плану је тема православља и његове улоге у историји и култури. Интересантно је да један део радова одражава погледе правих верника, што им не смета да заступају и световну науку високог нивоа. Година 2001. била је одржана међународна конференција „Православље и култура народа“, чији су материјали штампани са ознаком Института и Руске православне цркве.³

Како сам већ рекла, велики део пројекта нашег института заузимају етнографска истраживања у различитим регионима Русије и других земаља. На пример, омладину данас привлачи проучавање *народа крајњег Севера и Сибира*. Од великог научног и примењеног значаја јесте разрада питања савременог положаја аутохтоних, малобројних народа Севера, проблема њихове адаптације на нове социјално-економске и политичке услове. О интересовању за овај регион, не само у Русији, сведочи чињеница да је, на

² *Русские народные традиции и современность*, Москва 1995; *Русские: этнотерриториальное расселение, численность и исторические судьбы (XII–XX вв.)*, Москва 1995; С. В. Кузнецов, *Русское крестьянское хозяйство: аграрная деятельность и религиозно-нравственные воззрения*, Москва 1995; В. А. Липинская, *Старожилы и переселенцы. Русские на Алтае XVIII – начала XX вв.*, Москва 1996; М. В. Витов, *Этнография Русского Севера*, Москва 1997; *Русские: историко-этнографические очерки*, Москва 1997; *Традиционное жилище народов России: XIX-начало XX в.*, Москва 1997; *Вопросы антропологии, диалектологии и этнографии русского народа*, Москва 1998; Г. А. Носова, *Традиционные обряды русских (крестины, похороны, поминки)*, Москва 1999; *Русские: этнотерритория, расселение, численность и исторические судьбы (XII–XX вв.)*, т.1, Москва 1999; *Русские: народная культура (история и современность)*, т. 3, 4, Москва 2000; И. В. Власова, *Дорогами земли Вологодской. Этнографические очерки*, Москва 2001; *Крестьянские истории: российская деревня 1920-х годов в письмах и документах*, Москва 2001; *Русский Север: этническая история и народная культура XII–XX века*, Москва 2002; М. М. Громько, А. В. Буганов, *О воззрениях русского народа*, Москва 2000.

³ *Православие и культура этноса*, Материалы международного научного симпозиума (Москва, 9 – 13 октября 2000 г.), Исторический вестник 2 – 3 (13 – 14), 2001. Москва–Воронеж, 2001; *Православие и русская народная культура*. Кн. 1 – 6, Москва 1993 – 1996.

пример, Шведска банка подржала колективни пројекат на ову тему и да на њему радимо заједно са научницима Шведске и Финске. У објављеним радовима, посвећеним историјској етнографији, етнодемографији, социјалној организацији, материјалној и духовној култури народа крајњег Севера и Сибира велика пажња се посвећује проучавању адаптивних функција традиционалне културе, што резултира њиховом посебном актуелношћу.⁴

У радовима *познавалаца народа Кавказа* од посебног значаја је проучавање савремене етнополитичке ситуације у овом региону. Између осталог, анализирани су процеси у Чеченији и изнети предлози актуелних мера за регулисање конфликта. Овој теми је посвећено неколико књига.⁵

Традиционално је у Институту добро заступљена *етнологија Централне Азије и Казахстана*.⁶ Нови правац је проучавање социјалног

---

⁴ *Народы Севера и Сибири в условиях экономических реформ и демократических преобразований*, Москва 1994; *Социально-экономическое и культурное развитие народов Севера и Сибири: традиции и современность*, Москва 1995; Н. А. Лопуленко, *Народы Российской Севера: экономика, культура политика (по материалам региональной прессы)*, Москва 2000; Д. А. Функ, *Бачатские телеуты в XVIII – первой четверти XX века: Историко-этнографическое исследование*, Москва 1993; *Народы Сибири и Севера России в XIX в.*, Москва 1994; *Проблемы этнической истории и культуры тюрко-монгольских народов Южной Сибири и сопредельных территорий*, Москва 1994; Ю. Б. Симченко, *Тайга селькупская*, Москва 1995; А. А. Сирина, *Катангские эвенки в XX в. Расселение, организация среды жизнедеятельности*, Москва 1996; *Этнодемографические особенности воспроизводства народов Севера России*, Москва 1996; З. П. Соколова, *Животные в религиях*, СПб, 1998; Она же, *Жилище народов Сибири (опыт типологии)*, Москва 1998; *Этнические стереотипы в меняющемся мире*, Москва 1998; *Коренные малочисленные народы Севера и Сибири: Руководство для исследователей*, вып. 29, Москва 1999; Е. А. Пивнева, *Манси: популяционная структура, этнодемографические процессы (XVIII–XX вв.)*, Москва 1999; *Сибирь: Этнос и культуры* (Народы Сибири в XIX в., вып. 4), Москва, Улан-Удэ 1999; *Челканцы в исследованиях и материалах XX в.*, Москва 2000; *Этнография народов Западной Сибири*, Сибирский этнографический сборник, Москва 2000; *Этнодемографический сборник, Народы Севера России*, Москва 2000; Е. П. Мартынова, Е. А. Пивнева, *Традиционное природопользование народов Северного Приобья*, Москва 2001; А. В. Смоляк, *Народы Нижнего Амура и Сахалина*, Фотоальбом, Москва 2001.

⁵ Ю. Д. Анчабадзе, Н. Г. Волкова, *Этническая история Северного Кавказа. XVI–XIX в.*, Москва 1993; М. Т. Абдушелишвили, С. А. Арутюнов, Б. А. Калоев, *Народы Кавказа: Антропология, лингвистика, хозяйство*, Москва 1994; С. А. Арутюнов, Г. А. Сергеева, В. П. Кобычев, *Народы Кавказа. Материальная культура: Пища. Жилище*, Москва 1995; И. Л. Бабич, *Народные традиции в общественном быту кабардинцев*, Москва 1995; Б. А. Калоев, *Моздокские осетины*, Москва 1995; Г. В. Цулая, *Абхазия и Абхазы в контексте истории Грузии: Домонгольский период*, Москва 1995; *Северный Кавказ: Бытовые традиции в XX в.*, Москва 1996; А. Е. Тер-Саркисянц, *Армяне, История и этнокультурные традиции*, Москва 1998; И. Л. Бабич, *Эволюция правовой культуры адыгов*, Москва 1999; Б. А. Калоев, *Вторая родина Коста Хетагурова*, Владикавказ 1999; Он же, *Осетинские историко-этнографические этюды*, Москва 1999; *Карачаевцы и балкарцы: язык, этнография, археология, фольклор*, Москва 2001.

⁶ В. И. Бушков, *Население северного Таджикистана: Формирование и расселение*, Москва 1995; А. Н. Жилина, *Новое и традиционное в современном сельском жилище Узбекистана (вторая половина XIX–XX в.)*, Москва 1995; А. А. Ярлыкапов, *Библиографический*

понашања словенског становништва у државама овог региона (миграције, адаптација на нове услове живота, реаговање на етнократску унутрашњу политику, актуелне тенденције у међуетничким односима).

Институт има и пројекте за проучавање страних народа, мада су могућности теренског рада у овом смеру веома ограничене.

Важну област рада у Институту чине истраживања из *етнологије народа Европе*. Ови пројекти обухватају комплекс проблема – од историјских до савремених културних и етнополитичких процеса. Постала су већ класична, објављена осамдесетих година прошлог века, историјско-етнолошка истраживања, као што су: „Годишњи обичаји и обреди у земљама Европе“ у четири тома, „Брак код народа Европе“ у три тома, „Типологија куће у страним земљама Европе“. Захваљујући овим радовима, у етнологији је постала популарна метода комплексног, компаративног истраживања великог региона – према јединственом програму. Ова традиција је настављена у недавном публикацији колективне монографије, која је издата два пута „Рођење детета у обичајима и обредима народа Европе“ (1997). Научници одељења за народе Европе планирају даља комплексна истраживања традиционалних обреда. Ради се на пројекту са помало мистичним називом „Смрт у медитеранском подручју“, који ће разматрати обреде приликом сахране у овом региону.

Последњих година европеистике битно је проширена тематика. Велика се пажња посвећује истраживању етницитета, савременим етничким процесима, и то етнолошко проучавање данашњице није ограничено културно-свакодневним процесима. Нови актуелни правац истраживања је етнополитика. Он обухвата проучавање особина националистичких идеологија и етнополитичких покрета, улоге етногенетских идеја у идеолошкој конфронтацији. Анализирају се особине етничке политике држава Европе, облици и начини њене реализације, механизам регулисања међуетничких односа. У центру пажње је улога национализма у решавању проблема очувања етничке културе, матерњег језика, идентитета етничких заједница, као и особине социо-културног облика етничких и имигрантских група становништва. Објављен је низ монографија, међу којима су колективне: „Етнички проблеми и политика држава Европе“ (1998), „Европа на прагу трећег миленијума“ (2000).

Низ радова је посвећен истраживању међуетничких конфликта, кризних ситуација, националних покрета у Европи. Актуелној теми

указатель научной литературы по ногайцам, Махачкала 1998; О. Б. Наумова, *Структура животноводческого хозяйства в Западно-Казахстанской области Казахстана*, Мэдисон 1999; Г. Ю. Ситнянский, *Сельское хозяйство Киргизов*, Традиции и современность, Москва 1998; *Кочевое жилище народов Средней Азии и Казахстана*, Москва 2000; *Среднеазиатский этнографический сборник*, вып. IV, Москва 2001.

⁷ О. И. Брусина, *Славяне в Средней Азии, Этнические и социальные процессы, Конец XIX – конец XX века*, Москва 2001.

савременог балканског конфликта посвећене су монографије М. Мартынове *Балканска криза: народи и политика* (1998) и М. Кашубе, М. Мартинове *Нова етнополитичка карта Балкана* (1995), у којима се анализирају догађаји повезани са распадом СФРЈ и стварањем нових држава на њеној територији; истражују се извори кризе, суштина војних сукоба у Хрватској, Босни и Херцеговини, на Косову, међуетничке супротности у другим областима Југоисточне Европе, први кораци постојања нових држава. Са истраживањем етничких аспеката савремених друштвених процеса повезан је рад на обнављању три сегмента: историјско-етнографске карактеристике становништва у оквиру једне земље или региона, судбина малих народа у страним земљама и етничких заједница ван њихове основне територије.⁸ На пример, у књизи О. Фаис-Леутске *Модернизација Сардиније*, реч је о процесима трансформације који су, под утицајем изазова глобализације, обухватили традиционално друштво које је вековима живело затворено.

Велики комплексни проблем представља етнографско проучавање руске дијаспоре у 20. веку. Интересантан је историјат формирања и културног развоја различитих група емиграната из Русије у земљама Европе. Научници одговарајућег одељења завршавају рад на књизи посвећеној овој теми. У њој се истражују регионалне групе миграната, њихове етнокултурне особине, процеси узајамног утицаја традиционалне културе нове околине и ново формираних група, спроводи се компаративна анализа дијаспора које су настале услед распада две државе – СССР и СФРЈ.⁹ Лане сам учествовала у пројекту Министарства иностраних послова, „Руска дијаспора у земљама ЗНД“, који је резултирао објављивањем одговарајуће књиге.

На основу материјала руских архива, који садрже податке о балканским народима, објављене су монографије М. Керимове.¹⁰ Обраћа се пажња проучавању родног фактора у политици, религији, економији, у структури и функцијама породице, специфичним етничким цртама народа у породици, историји стране науке.¹¹

У домаћој *американистици* могу да истакнем симпозијуме којима је тема била индијанистика (1982, 1985, 1988, 1992, 1997. г.) и зборнике чланака штампане на основу њихових материјала. Успех последње деценије је припрема што потпунијег издања архивских и других докумената из историје

⁸ А. Н. Кожановский, *Народы Испании во второй половине XX века, Опыт автономизации и национального развития*, Москва 1993; Н. Н. Грацианская, *Словаки*, Москва 1994; М. И. Решина, *Фризы, Проблема этнокультурного развития*, Москва 1996; И. Ю. Заринов, *Путь длиннее века, Этническая история поляков в Бразилии*, Москва 1998; Н. Г. Деметер, Н. Бессонов, В.Кутенков, *История цыган, Новый взгляд*, Москва 2000.

⁹ *Новые славянские диаспоры*, М. Мартынова, ред, Москва 1996.

¹⁰ М. М. Керимова, *Югославянские народы и Россия, Этнографические сюжеты в русских публикациях и документах первой половины XIX века*, Москва 1997.

¹¹ Н. В. Шлыгина, *История финской этнологии*, Москва 1995; *Современная семья у народов Зарубежной Европы*, Москва 1993; *Семья в современном европейском обществе*, Москва 1996; *Проблемы и методы исследований современной семьи*, Москва 1997.

„руске Америке“: *Русија у Калифорнији. Колонија Рос и руско-калифорнијске везе у првој половини XIX века.*¹²

У Институту традиционално има неколико одељења чија је специјализација *физичка антропологија*, истраживање најстаријих етапа еволуције човека и његових савремених особина. Научници нашег института су учествовали у великом броју експедиција у све регионе бившег Совјетског Савеза. Теоријска и практична разрађеност антрополошких метода (краниологија, остеологија, одентологија, дерматоглифика, соматологија) омогућила је да домаћи научници највише антрополошки истраже територију Русије и суседних држава. Све перспективнија су комплексна, антрополошко-археолошка истраживања. Данас палеоантропологи нашег института раде у саставу археолошких експедиција – не само на територији наше земље (Северни Кавказ, Поволжје, Прибајкаље), већ и ван њених граница (Туркменистан, Египат). Поред традиционалних праваца у физичкој антропологији, појавили су се и нови: антропогенетика, антропоестетика и др. Понос Института је лабораторија пластичне реконструкције, у којој се, према јединственој методологији коју је пре 50 година разрадио антрополог Герасимов, прави скулптурална реконструкција главе према лобањи. Обнавља се облик историјских личности; осим тога, постоје и наруџбине криминолога.

Говорећи о новим правцима истраживања, желим да истакнем да се нове теме и области интересовања појављују често током дијалога са другим научним дисциплинама. Битно се променио однос између онога што је раније било у центру етнологске науке и онога, што је било на периферији. То се огледа чак и у формалном распореду тема истраживања, теза и семинара.

Међудисциплинарну природу најновијих прилаза нарочито демонстрира *антропологија понашања* – наука која игра улогу повезивања између људске биологије и социјалних области знања. Проучава се контактирање људи у свакодневном животу (родбинске везе, понашање родитеља, репродукција и избор брачних партнера, социјални односи у колективима вршњака и у групама разног узраста, контактирање између група). Поклања се пажња истраживању модела понашања у различитим културама и стратегијама освајања навика у понашању током процеса социјализације.

Један од нових праваца у нашој земљи је, такође, *психолошка антропологија* или *кроскултурна психологија*. Напори наших водећих стручњака у овом правцу резултирали су радовима о међуетничким

---

¹² *Коренное население Северной Америки в современном мире*, Москва 1990; *Америка после Колумба: взаимодействие двух миров*, Москва 1992; *Американские индейцы: новые факты и интерпретации*, Москва 1996; *История и семиотика индейских культур Америки*, Москва 2002.

оријентацијама и релацијама, психолошкој перцепцији социјалних промена и миграција, социјалној психологији дијаспора.¹³

Од 2002. године ради се на федералном наменском програму „Формирање оријентација толерантне свести и превентива екстремизма у друштву Русије“. Разрађивано је неколико пројеката: етничка толеранција у традиционалним културама, психологија етничких конфликта и толеранција у медијима. Објављено је око 10 књига.¹⁴ Међу њима је *Толеранција и културна традиција* и приручник за школске професоре *Свет традиција и међукултурно комуницирање* (М. Мартинова). Тема *међукултурне комуникације* представља актуелни правац истраживања.

И даље је тражено, са научног и политичког гледишта, *познавање религија*. У Институту је извршена детаљна анализа религиозне ситуације у Москви, укључујући и истраживање малих конфесија, верских заједница и праваца. Енциклопедија *Народи и религије у свету* представља јединствени приручник, у чијој су припреми учествовали многи стручњаци.

Истраживања која се спроводе у Институту обухватају и међудисциплинарне теме, као што су *етносоциологија, етнодемографија, етнекологија, етноархеологија*. Темелј им је ударен у раздобљу од 1960. до 1980. г. Читав низ праваца (истраживања рода, правна антропологија, аудиовизуелна антропологија) настао је релативно недавно. Свим овим областима знања баве се самостална одељења.

Етнеколошка истраживања спадају у проблематику социјалне екологије. Осамдесетих и деведесетих година радило се на пројекту „Етничка екологија пресељеничких заједница. Руски староседеоци у Закавказју“. Били су истражени процеси адаптације руског сељачког становништва, које је мигрирало на Кавказ протеклих векова, на нове услове живота. Тематика радова је била комплексна и обухватала је проучавање демографских,

---

¹³ Н. М. Лебедева, *Социальная психология этнических миграций*, Москва 1993; Она же, *Новая русская диаспора, Социально-психологический анализ*, Москва 1995; Она же, *Введение в этническую и кросс-культурную психологию*, Москва 1999; *Ценности и символы национального самосознания в условиях изменяющегося общества*, Москва 1994; *Национальное самосознание и национализм в Российской Федерации начала 1990-х годов*, Москва 1994; *Суверенитет и этническое самосознание: идеология и практика*, Москва 1995; *Этническая психология и общество*, Москва 1997; *Ассиметричная федерация: взгляд из центра, республик и областей*, Москва 1998; *Социальная и культурная дистанция: опыт многонациональной России*, Москва 1998.

¹⁴ М. Ю. Мартынова, ред, *Толерантность и культурная традиция*, Москва 2002; *Идентичность и толерантность*, Москва 2002; М. Ю. Мартынова, *Мир традиций и межкультурное общение*, Москва 2005; В. К. Малькова, В. А. Тишков, *Этничность и толерантность в СМИ*, Москва 2002; Н. А. Лопуленко, М. Ю. Мартынова, *В мире жить – с миром жить, Дружба и взаимопонимание в фольклоре народов России*, Москва 2002; *Межкультурный диалог, Лекции по проблемам межэтнического и межконфессионального взаимодействия*, Москва 2003; Н. М. Лебедева, О. В. Лунева, Т. Г. Стефаненко, М. Ю. Мартынова, *Межкультурный диалог, Тренинг этнокультурной компетентности*, Москва 2003.

здравствених, антрополошких и психолошких карактеристика руских староседелачких група, њихових брачних веза и породичне структуре, традиционалног и савременог система исхране, специфике расељавања, особина насеља и кућа, привредне делатности, духовне културе и социјалне структуре професионалних заједница. Дугогодишња истраживања су резултирала издавањем серије монографија и зборника, који се издају све до данас на основу прикупљених теренских података. Разрада теоријских и методолошких основа етничке екологије, као међудисциплинарне области истраживања, и сада се наставља; одређују се задаци и начини практичне примене етноекولوшког знања и истраживачких метода.¹⁵

Деведесетих година активирана је разрада *родног правца*. Институт је издао низ радова посвећених питањима породице и породичног уређења, функцијама жена у породици, проблемима породичног и друштвеног васпитања деце, формирању родних стереотипа понашања, мушким социјалним статусима и улогама.¹⁶

Последња деценија је постала нова етапа у развоју *правне антропологије*, проучава се народно право. Од 1995. године у Институту ради Семинар за правну антропологију, који уједињује сарадњу етнолога и правника. Проблеми правне антропологије, повезани са управљањем и регулисањем живота малобројних аутохтоних народа Севера, налазе се у области научног интересовања низа наших научника одкада је Институт постао организатор неколико великих конференција. Од посебног значаја за стасање правне антропологије у Русији био је XI Међународни конгрес за обичајно право и правни плурализам, одржан 1997. године у Москви. Посебан правац правне антропологије заступају радови на пројекту „Етнографски свет императорске Русије: економија, право, власт, политика“. Штампано је

---

¹⁵ *Етническа екологија: теорија и практика*, Москва, 1991; В. И. Козлов, *Етническа екологија: Становление дисциплины и история проблем*, Москва 1994; В. В. Степанов, *Методы этноэкологической экспертизы*, Москва 1999; Г. А. Комарова, *Предтеча Чернобыля. Этнокультурные аспекты экологической катастрофы на р. Теча*, Москва 2002.

¹⁶ *Современная семья у народов Зарубежной Европы*, Москва 1993; *Женщина и свобода: Пути выбора в мире традиций и перемен*, Москва 1994; I. S. Kon, *Sexual Revolution in Russia, From the Age of the Czars to Today*, New York 1995; *Обычаи и обряды, связанные с рождением ребенка*, Москва 1995; Я. С. Смирнова, А. Е. Тер-Саркисянц, *Народы Кавказа, Семья и семейный быт*, Москва 1995; Л. Т. Соловьева, *Грузия: Этнография детства*, Москва 1995; *Семья в современном европейском обществе*, Москва 1996; И. С. Кон, *Сексуальная культура в России*, Москва 1997; *Проблемы и методы исследований современной семьи*, Москва 1997; Н. Л. Пушкарева, *Частная жизнь женщины в доиндустриальной России, X – начало XIX века: Невеста, жена, любовница*, Москва 1997; *Семья, гендер, культура*, Материалы международных конференций 1994 и 1995 г. Москва 1997; *Гендерные проблемы в этнологии*, Москва 1998; *Гендерные проблемы в общественных науках*, Москва 2001; *Мужчина в традиционной культуре*, Москва 2001; Н. Л. Пушкарева, *Русская женщина, Прошлое и современность*, Москва 2001.

неколико зборника, који укључују публикације архивских докумената и фрагменте раније објављених, али ретких издања.¹⁷

Остварује се неколико пројеката из историје етнологије науке. Издвајају се својом фундаменталношћу академска Сабрана дела Н. Миклухо-Маклаја, објављена деведесетих година. Издању су претходила вишегодишња трагања учесника пројекта у архивима и библиотекама, нађене су стотине рукописа, непознатих за савременике публикације, и цртежи Н. Миклухо-Маклаја. У значајне публикације из области познавања извора спада и тротомна *Историја Сибира* Г. Ф. Милера (1999 – 2002).

Године 1999. објављена је књига *Репресирани етнографи* (1999), која је наишла на велико друштвено интересовање. Објављене су и монографија *Истакнути домаћи етнологи и антрополози XX века* и књига успомена на истакнутог научника С. А. Токарева, написан је зборник о академику Ј. В. Бромлеју. Активирано је проучавање историје посебних праваца руске етнографије. Пример таквог колективног рада представља зборник *Стране домаћег познавања Кавказа*.¹⁸ Проучавање и публикување научних извора, као и радова класика домаће и стране етнографије, постали су део историографских истраживања. Улажемо напоре да се за потомке сачува богата архива фото и филмских докумената. Штампан је албум фотографија једне од најстаријих научница А. Смољак, *Народи Доњег Амура и Сахалина*, извршена је реконструкција неколико јединствених видео снимака из архиве Института и снимљени су нови филмови о народним традицијама, између осталог – о народима Севера.

Важно место у тематици Института заузимају *истраживања из теорије и методологије проучавања* етничких процеса, развоја културе. У вези са тим треба да се истакне серијско издање *Етнографска библиотека*, у коме је већ изашло 14 књига класика етнологије науке, међу њима и у преводу

---

¹⁷ *Обычное право народов Сибири (буряты, якуты, эвенки, алтайцы, шорцы)*, Москва 1997; *Национальная политика в императорской России. Цивилизованные окраины (Финляндия, Польша, Бессарабия, Украина, Закавказье, Средняя Азия)*, Москва 1997; *Ното Juridicus*, Материалы конференции по юридической антропологии, Москва 1997; *Национальная политика в императорской России. Поздние первобытные и предклассовые общества Севера Европейской России, Сибири и Русской Америки*, Москва 1998; *Обычное право народов России. Библиографический указатель (1890–1998 г.)*, Москва 1998; *Обычное право и правовой плюрализм*, Материалы XI Международного конгресса по обычному праву и правовому плюрализму (август 1997 г.), Москва 1999; И. Л. Бабич, *Эволюция правовой культуры адыгов*, Москва 1999; *Человек и право*, Книга о летней школе по юридической антропологии, Москва 1999; *Юридическая антропология, Закон и жизнь*, Москва 2000; *Традиционная нормативная культура, организация власти и экономика народов Северной Евразии и Дальнего Востока*, Москва 2000; *Степной закон, Обычное право казахов, киргизов и туркмен*, Москва 2000; *Обычай и закон, Исследования по юридической антропологии*, Москва 2002.

¹⁸ Благодарим судьбу за встречу с ним, *О Сергее Александровиче Токареве*, Москва 1995; *Страницы отечественного кавказоведения*, Москва 1992; А. В. Смоляк, *Народы Нижнего Амура и Сахалина*, Фотоальбом, Москва 2001.

са других језика.¹⁹ Године 2003. објављена је књига В. Тишкова *Реквијем по етносу. Истраживања из социјално-културне антропологије* (2004), у којој је изнет нови поглед на нашу науку. В. Тишков је објавио још једно дело *Етнологија и политика* (2005). Дискусије о месту и улози етнологије у савременом друштву вођене су и у часопису *Етнографски преглед* (који је, између осталог, променио главног уредника, што је резултирало модернизацијом не само по спољашњег изгледа, већ и садржаја).

Већ сам рекла да представе о предмету наше науке и њеним веома важним истраживачким задацима не остају непроменљиве. Данас већ нико не сматра етнологију науком о егзотичним народима. Поред промена у социјалној стварности, долази до ревидирања њене предметне области, те веза и односа са другим наукама. Отприлике, од друге половине осамдесетих година повећана је пажња према истраживању такозваних националних покрета. Друштвено-политички догађаји последње деценије – „етнички препород“, раст националистичких покрета, заостравање међуетничких супротности – појачали су интересовање за етнологску тематику, затражили од научника еластично реаговање на научне и друштвене потребе. У вези са тим, у раду Института појачано је проучавање савремених проблема друштвеног живота Русије, као што су раст етничке самосвести (етничка мобилизација) и облици национализма, узроци сепаратизма и конфликта. Проучавање ове проблематике води се у различитим смеровима и обухвата многе регионе Русије и земље Заједнице Независних Држава.

Крајем деведесетих година унете су биле и неке промене у структуру Института – у корист проблемских група: организован је низ одељења која се баве актуелним питањима савремене етнологије и разрадом, на њиховој основи практичних препорука за државне органе различитог нивоа. Два нова одељења Института, Центар за проучавање и регулисање конфликта и Центар за проучавање међунационалних односа, воде широка истраживања у вези са мониторингом етничких проблема и етнополитичком тематиком. Аналитичко и примењено истраживање етницитета и национализма, етничких конфликта и начина њиховог решавања, спадају у приоритетне правце рада нашег института.²⁰ Мониторинг етнополитичке ситуације у постсовјетским

¹⁹ Н. Ф. Сумцов, *Символика славјанских објардов*, Москва 1996; М. Мосс, *Общества, обмен, личност, Труды по социальной антропологии*, Москва 1996; А. Н. Максимов, *Избранные труды*, Москва 1997; А. Ван Геннеп, *Обряды перехода, Систематическое изучение обрядов*, Москва 1999; А. Р. Рэдклифф-Браун, *Структура и функция в примитивном обществе, Очерки и лекции*, Москва 2001; Д. Пирцио-Бироли, *Культурная антропология Тропической Африки*, Москва 2001; Э. Лич, *Культура и коммуникация: логика взаимосвязи символов*, Москва 2001; Э. Эванс-Причард, *История антропологической мысли*, Москва 2003.

²⁰ *Межтаджикский конфликт: путь к миру*, Москва 1998; В. Р. Филиппов, Е. И. Филиппова, *Закон и этничность*, Москва 1998; В. А. Шнирельман, *Russian Neo pagan Myths and Antisemitism*, АСТА 13, Jerusalem 1998; А. Р. Аклаев, *Демократизация и этнический конфликт: модели регулирования этнополитических кризисов в постсоветском контексте*, Великобритания 1999; А. Г. Осипов, *Российский опыт*

земљама, те разрада мера за спречавање и регулисање конфликта, играју важну улогу у спречавању конфликтних ситуација, неутрализацији етничког сепаратизма, одржавању толеранције у међуетничким односима.

Објављени су извештаји експерата: *Путеви мира на Северном Кавказу и Међуетнички односи и конфликти у постсовјетским државама 1999, 2000, 2001. године*. Припремљен је реферат о савременој ситуацији и перспективама стабилног развоја малобројних аутохтоних народа Севера и Сибира. Формирана је јединствена документарна база о етнополитичким проблемима мултиетничких региона и етнотериторијалних аутономија Русије, као и неких других земаља. Могло би се рећи да се жанр примењених и експертских научних разрада у вези са неодложним етничким проблемима утврдио и стекао друштвено признање.²¹ Аналитички материјали наших стручњака шаљу се министарствима и ресорима широм земље.

Институт је дао озбиљан допринос научном обезбеђивању неких питања државне политике и управљања у етничкој области. Он је један од основних разрађивача „Концепције државне националне политике Руске Федерације“, „Концепције државне политике Руске Федерације према земљацима у иностранству“, као и низа закона и докумената. На бази Института је 1993. године створена Мрежа етнолошког мониторинга и спречавања конфликта у ранијим стадијумима, у којој учествују експерти из различитих региона Русије.

Научници Института су најактивније учествовали у разради методичких материјала за сверуски попис становништва 2002. године. У вези са тим Институт се нашао у центру политичких дебата које су иницирали

етнической дискриминации: месхетинцы в Краснодарском крае, Москва 1999; *Разрешение конфликтов, Пособие по обучению методам анализа и разрешения конфликтов*, Москва 1999; *Сотрудничество НПО и государства на приоритетных направлениях миграционной политики*, Материалы круглого стола, Москва 2000; „Видимые руки“: *Ответственность за социальное развитие*, Москва 2001; *Межэтнические отношения и конфликты в постсоветских государствах*, Ежегодный доклад, 2000, Москва 2001; В. А. Тишков, *Общество в вооруженном конфликте, Этнография чеченской войны*, Москва 2001; *Чечня от конфликта к стабильности*, Москва 2001.

²¹ *Межтаджикский конфликт...* Москва 1998; В. Р. Филиппов, Е. И. Филиппова, *Закон и этничность*, Москва 1998; В. А. Шнирельман, *Russian Neo pagan Myths and Antisemitism*, Jerusalem 1998, А. Р. Аклаев, *Демократизация и этнический конфликт...* Великобритания 1999; А. Г. Осипов, *Российский опыт этнической дискриминации ...* Москва 1999; *Разрешение конфликтов*, Москва 1999; Н. Воронина, А. Хелтон, *Вынужденные перемещения и человеческая безопасность на территории бывшего Советского Союза: право и политика* (на англ. яз.), Нью-Йорк 2000; *Сотрудничество НПО и государства ...* Москва 2000; „Видимые руки“... Москва 2001; *Межэтнические отношения и конфликты в постсоветских государствах*, Москва 2001; В. А. Тишков, *Общество в вооруженном конфликте*, Москва 2001; *Чечня от конфликта к стабильности*, Москва 2001; М. Н. Губогло, С. К. Смирнова, *Феномен Удмуртии парадоксы этнополитической трансформации на исходе XX века*, Москва 2001; *Исследования по прикладной и неотложной этнологии*, Вып.1 – 170, Москва 1990-2005.

националистички оријентисани политичари и научници у низу република. Објављена су два тома серије радова посвећених попису из 2002. године.²²

Преглед делатности Института не би био комплетан да не поменем модернизацију планова и структуре организације научних истраживања. Међу пројектима има не само тема које финансира буџет, већ и пројеката према грантовима, радова по наруџби, пројеката у вези са државним (федералним и регионалним) наменским програмима. Велики део пројеката финансирају два државна фонда – Руски фонд фундаменталних истраживања и Руски хуманитарни научни фонд. Већ сам поменула федерални програм „Формирање оријентације толерантне свести и превентива екстремизма у Русији“, а постоји и градски програм, „Мултинационална Москва“, на коме радимо. Постоје и програми Академије наука; рецимо, већ трећу годину радимо на великом програму Академије – „Етнокултурне релације у Евроазији“. За његову реализацију уједињују напоре научници из 36 института Академије наука Русије – археолози, историчари, лингвисти, социолози, етнологзи. Ради се на извршењу 120 научних пројеката из 6 области. Други програм је „Историја, језици и књижевност словенских народа у светском социокултурном контексту“. У складу са овим програмом, радимо на пројекту „Истраживање етницитета Словена у доба транзиције“.

На крају бих рекла да сам Институт и сва његова одељења без изузетка, и даље активно сарађују са научницима из многих истраживачких центара у нашој земљи и у иностранству. Године 1990. је на иницијативу Института створено „Удружење етнографа и антрополога Русије“. Од тог времена, једном у две године, одржавају се конгреси етнографа и антрополога Русије. За редовни конгрес, који ће бити одржан у Санкт-Петербургу крајем јуна, пријавило се око 1000 научника из читаве земље.

У Институту се организују магистарске и докторске студије, представници из различитих региона наше земље и бивших савезних република долазе на специјализацију. Институт етнологије и антропологије РАН има међународне контакте кроз разноврсне видове сарадње. Сарадња се остварује и у оквиру пројеката и споразума РАН са академијама других земаља. Надам се да ће наша сарадња са САНУ бити настављена, те да ћемо и даље радити на заједничким пројектима.

---

²² *На путу к переписи*, Москва 2003.